

Den økonomiske udvikling på Grønland

i det 20. århundrede

Klaus Dahl 1)

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/leo/leo_0015-PDF/leo_0015_83590.pdf

pdf genereret den : 19-1-2006

Den økonomiske udvikling på Grønland i det 20. århundrede

Af Klaus Dahl¹⁾

Grønland har i de senere år mere end før i tiden været fremme i den offentlige debat. Dette skyldes i første række den store udvikling på såvel økonomiske som sociale områder, man søger at gennemføre. Dette vil uvægerligt afstedkomme problemer, og det er baggrunden for disse, som forsøges skildret i det følgende.

Alle ved, at Grønland er verdens største ø, men de færreste gør sig dog sikkert klart, hvor stor den egentlig er. Selve konstateringen af, at øens samlede areal udgør 2.175.600 km² siger egentlig ikke saa meget. Hører man derimod, at der fra den sydligste koloni Julianehåb til Thule i det yderste nord er lige så langt som fra København til Syditalien, får man et lille begreb om landets dimensioner.

Det er da også de store afstande og den spredte befolkning, som i forbindelse med naturforholdene og Grønlands afsides beliggenhed bevirker, at de økonomiske forhold på øen bliver af en ganske særegen karakter. Endvidere er den ændring, som har fundet sted i flere af disse forholds indvirkning og relative betydning, hovedårsagen til, at vor nordlige kolonis udvikling efter århundreders stilleståen nu er kommet ind i en nærmest eksplosiv udvikling.

Grønland efter århundredskiftet.

De økonomiske og erhvervsmæssige forhold på Grønland ved begyndelsen af dette århundrede var ikke væsentlig forskellige fra dem, der havde rådet i de sidste 50—100 år.

Befolkningen ernærede sig hovedsageligt ved fangsten af søpattedyr, selvom også jagten på ræve, rensdyr og isbjørne var af en vis betydning. Af søpattedyrene var sælerne så absolut de vigtigste, men der fangedes dog også, navnlig i Nordgrønland, hvalrosser, hvidfisk og narhval.

¹⁾ civilingeniør, H. A.

En sæl kunne så at sige yde alt, hvad en grønlandsk familie behøvede af daglige fornødenheder. Kødet og spækket gav føde, sælskindet både klæder og kajaker, og farmene brugtes til ruder i jordhytterne. Af spækket kunne også smeltes tran, som anvendtes til belysning.

Alligevel var der gennem årene opstået en kraftig afhængighed af de varer, som forhandlede — »udhandlede« — fra »butikken«. Dette gælder naturligvis først og fremmest jagtgeværer etc., som grønlænderne overhovedet ingen chance havde for selv at fremstille. Men herudover var der opstået en stærk efterspørgsel efter nydelsesmidler som kaffe, tobak og sukkervarer. Behovet for træ var også stigende i slutningen af det nittende århundrede, efterhånden som ønsket om bedre boliger begyndte at gøre sig gældende.

Inden for de enkelte kolonidistrikter varetoges de sociale opgaver blandt grønlænderne af forstanderskaberne, hvori distriktets dygtigste fangere havde sæde. Den øverste myndighed i kolonien besad kolonibestyreren. Han varetog både handel og administration. Som øverste myndighed paa selve Grønland virkede en inspektør for henholdsvis Nord- og Sydgrønland.

Undervisningen sorterede helt under kirken og gik i hovedsagen ud på at lære grønlænderne at læse bibelen på grønlandsk. Nogen effektiv danskundervisning blev ikke givet.

Hjemme i Danmark sorterede Grønland under direktoratet for den kgl. grønlandske handel, som igen var underlagt indenrigsministeriet. Den kgl. grønlandske handel havde fra gammel tid monopol på handelen i Grønland. Monopolet havde man set sig nødsaget til at indføre af hensyn til gennemførelsen af den politik, man ansaa for bedst for det grønlandske samfund. Denne politik gik i store træk ud på at sikre en jævn fremadskriden af den sociale og almenkulturelle udvikling af land og folk og at administrere således, at landet økonomisk hvilede i sig selv.

De midler, handelen anvendte for at nå disse mål, var konjunkturudjævning, det allerede omtalte handelsmonopol, beskatning, stedlig indtægtsudligning og afspærring af landet.

Konjunkturudjævningen mente man det påkrævet at anvende på grund af de grønlandske produkters meget svingende priser. Staten fastsatte derfor indhandlingspriserne, d. v. s. de priser, hvortil man afkøbte grønlænderne deres produkter, uforandrede for lange perioder ad gangen. Det derved eventuelt fremkomne overskud overførtes til et særligt fond, som i påkommende tilfælde dækkede opståede underskud.

En forudsætning for, at handelen kan drive en sådan konjunkturudjævrende politik, er imidlertid, at den ikke i højkonjunkturperioder overbydes af private erhvervsdrivende, da den i så fald ikke kan betale overpriser under lavkonjunkturen. Man mente det bl. a. af denne årsag berettiget at opretholde et handelsmonopol på Grønland.

Der opkrævedes ikke dengang — og gøres det heller ikke idag — direkte skatter på Grønland. Gennem handelsmonopolets suveræne fastsættelse af, hvad grønlænderne skal betale for de varer, de køber i butikken, og af hvad de opnår ved afsætningen af deres produkter, kan skatten dog opkræves på indirekte vis. På denne måde betalte grønlænderne altså skat, mens de fastboende danske ikke gjorde det. Således opnåedes i forbindelse med indtægterne fra kryolitten, at Grønland økonomisk hvilede i sig selv, hvad der som sagt også var et af handelspolitikens mål.

De priser, hvortil butikken udhandlede sine varer, fastsattes i den såkaldte generaltakst, som for det meste gjaldt for et år ad gangen, fra 1. marts til 28. februar. De ansatte priser var ens for hele Grønland uanset omkostningerne ved varernes fordeling. Dette var af stor betydning for opretholdelsen af det økonomiske liv i landet, da man ellers — ved at sælge varerne billigere på de lettest besejlelige pladser — ville tilskynde en befolkningskoncentration her. Da sælfangsten var hovederhvervet, var det imidlertid en livsbetingelse for befolkningen, at den boede spredt, og derfor var man nødsaget til at gribe til den her skitserede stedlige indtægtsudligning.

For at støtte monopololets opretholdelse og hindre, at samkvem med fremmede nationers søfolk skulle få skadelig indvirkning på det grønlandske samfunds rolige udvikling, har landet fra gammel tid været afspærret område, således at forstå, at adgang til landet, undtagen i nødstilfælde, kræver særlig tilladelse.

I tilknytning til den foran omtalte stedlige indtægtsudligning kan det også være af interesse at fremhæve, at handelen ved fastlæggelsen af avancen på de forskellige udhandlingsvarer tog vidtgående hensyn til, hvad der ansås at være bedst for befolkningens tarv. Varer, som var nødvendige for udøvelse af fangsten, kalkuleredes med en ringe avance, mens der for rene nydelsesmidler som tobak regnedes med en avance på 100 %. Alle de øvrige varegruppers avancer grupperedes så imellem disse poler. Man tillagde med andre ord de forskellige varegrupper den avance, man mente, de kunne bære. Et system, som meget minder om vore dages takstdifferentiering inden for jernbanegodstrafikken.

Da hovedparten af omsætningen lå på varegrupperne med de lave

avancer, blev gennemsnitsavancen så lav, at den ikke kunne dække de meget store forhandlingsomkostninger. Disse omfattede ud over indkøbsomkostningerne: lastningsomkostninger på handelens plads i København, fragten over Atlanten og høje losningsomkostninger i kolonien. Varerne skulle her fra skibet losses i pramme og fra prammene på land og slæbes op i pakhusene. Dette arbejde udførtes mest af kvinder. De varer, som skulle videre til udstederne, belastedes endvidere med en ekstra lastning, skonnertfragt og losning, inden de ankom til udstedets lille butik. Til alle disse omkostninger kom så i sidste instans de almindelige lagerholds- og detailhandelsomkostninger. Da grønlandsregnskabet for det meste balancerede, blev det ved udhandlingen opståede underskud dækket ved overskudet på indhandlingsvarerne. I parentes kan bemærkes, at arbejdet med losning og lastning de fleste steder på Grønland endnu den dag i dag foregår som ovenfor beskrevet. Ved enkelte af de større kolonier er der dog i de sidste år udført kajanolæg. Mændene arbejder i dag også med ved lossearbejdet, omend de udsøger sig de lette job. Det er meget almindeligt at se to mænd læsse en tung kurv med kul på ryggen af en 14—15 års pige. Fangermentaliteten sidder dem stadigvæk i blodet, selvom mange af dem ikke har skudt en sæl og endnu færre kan sejle en kajak.

Gennem alle årene, fra Hans Egede i 1721 gik i land på Grønland, har hovedtendensen i den grønlandske befolkningsudvikling været en stadig vækst. Indtil omkring 1850 fulgte også fangsten af sæler med stigningen i befolkningstallet. Herefter er der, som efterfølgende opstilling over indhandlede sælskind pr. indbygger viser, sket en stadig nedgang i sælfangsten.

Tidsrum	Stk. hjemsendte sælskind pr. indbygger
1850—55	4.58 = 100
1900—05	2.28 = 50
1905—10	1.99 = 43
1910—15	2.28 = 50
1915—20	1.42 = 31
1920—25	0.83 = 18
1925—30	0.39 = 8,5
1930—35	0.73 = 16
1935—40	0.83 = 18

Samtidig undergik også spækproduktionen en kraftig nedgang fra 1,12 tdr. pr. indbygger i 1905 til 0,41 tdr. i 1938. En nedgang på ca. 63 %.

Det gamle fangererhverv mister således i denne tid sin betydning. Antallet af kajaker og konebåde svinder ind. Hvad de sidstnævnte angår, så jeg ikke een eneste på en rejse fra Frederikshåb til Thule i fjor (1950).

Årsagen til den katastrofale tilbagegang i sælfangsten skyldes både den klimaændring, som i de senere år har sat ind over de arktiske egne, og nordmænds og andres uhæmmede nedslagning af sælunger og moderdyr på ynglepladserne. At sidstnævnte forhold er af betydning sandsynliggøres af, at grønlændernes fangst af sæler på østkysten steg i årene under den 2. verdenskrig, da den omtalte rovdrift fra fremmedes side ikke kunne udøves.

Samtidig med at sælerne som følge af de ovenfor nævnte årsager begyndte at tage af i antal, indfandt imidlertid torsken sig i større tal ved de grønlandske kyster. Til at begynde med forekom den dog kun i større mængder i de sydlige fjorde, men i dag fiskes den helt op til Umanak, og siden 1938 har fangsten været i stadig stigning. Den nåede i 1948 op på ca. 15.800 tons.

Langt størstedelen af denne fangst bliver saltet og solgt til Syd-europa, hvor den spises i fastetiden.

Som følge af dette markedes karakter ligger efterspørgslen ret uforandret fra år til år. Prisen på saltfisk er derfor stærkt påvirket af udbudets størrelse. Da Grønlands produktion kun er en ringe del af verdensproduktionen, har den kun lille indflydelse på markedsprisen. Derimod kan stort udbud andetsteds bevirke kraftigt prisfald endog i år, hvor den grønlandske produktion er faldende. Under sådanne forhold ville det grønlandske samfund ved frie priser slet ikke kunne opretholde sin i forvejen lave levelfod, og nød ville blive følgen. Også af denne grund har man stadig ment det nødvendigt at opretholde monopolet og den økonomiske afspærring af landet.

I grønlandskommissionens betænkning af 1950 går der da heller ikke ind for en øjeblikkelig ophævelse af monopolet og åbning af landet, og de grønlandske landsråd har tiltrådt denne beslutning. Der anbefales en gradvis overgang til friere handelsforhold, og visse danske handelsselskaber kan få tilladelse til at etablere sig deroppe, hvis de vil nøjes med en moderat fortjeneste. Til dato er der således dannet et grønlandsk olieaktieselskab og en sparekasse. Selskaberne dannes af flere store danske virksomheder i forening. Danske selskaber har også fisket deroppe, men de har ikke måttet handle med grønlænderne og ikke måttet engagere disse til at rense fisken for sig.

Årsagerne til den økonomiske revolution.

Grønlandskommissionens betænkning betegner iøvrigt et radikalt brud med Danmarks hidtidige grønlandspolitik på alle andre områder. Specielt gås der ind for en forstærket teknisk udvikling. For eksempel færdiggjordes i 1950 elektricitetsværker i samtlige kolonier på vestkysten, hvad der unægtelig må virke stærkt på grønlænderne, som for kun 10 år siden ombyttede tranlampen med petroleumsbelysning.

Årsagerne til dette pludselige omsving er flere, men som de vigtigste kan nævnes:

- 1) Den tidligere omtalte klimaændring, som fuldstændigt ændrede erhvervsforholdene.
- 2) Det forøgede samkvem med omverdenen under årene 1940—50.
- 3) Øgede krav fra grønlændernes side om friere forhold.

Klimaændringen betingede ikke alene den tidligere omtalte omlægning af hovederhvervet fra sælfangst til torskefiskeri, den gjorde også det grønlandske samfund mere afhængigt af samkvemmet med omverdenen. Som ligeledes tidligere nævnt kunne den grønlandske familie få næsten alt til livets ophold ud af en sæl. En torsk kan derimod kun give føden, ikke klæder etc. Grønlænderne måtte derfor i større omfang end tidligere sælge deres fangst og for pengene købe sig varer i butikken.

Som følge heraf fremkom der hos enkelte en større økonomisk forståelse og interesse for verden ude omkring. Dette førte til de i punkt 3 nævnte øgede krav om friere forhold både økonomisk og politisk. Desværre er det dog endnu kun få Grønlændere, der har erhvervet denne økonomiske forståelse, som er nødvendig, hvis grønlænderne skal yde de arbejdspræstationer, som er en forudsætning for at opnå en levestandard, der nærmer sig den danske. Dette sidste lægger den jævne grønlænder megen vægt på. I diskussioner nævnes tit med fortrydelse i stemmen, at de danske arbejdere tjener meget mere end de grønlandske. At dette er forkert i de tilfælde, hvor grønlænderen passer sit arbejde fuldt så godt som den dansker, han arbejder sammen med, er indlysende, men tilfældet forekommer som nævnt desværre sjældent. De fleste er tilfredse, når de på et par dage kan tjene til hele ugens forbrug, og hvorfor så arbejde mere end et par dage om ugen?

Den jævne grønlænder mangler i høj grad oplysning om økonomiske forhold. Han er imidlertid i stor udstrækning afskåret fra at

skaffe sig denne, da danskundervisningen hidtil har været forsømt i uhyggelig grad. Det har indtil nu kun været de grønlandere, som har været på seminariet i Godthåb eller på danmarksuddannelse, som har haft lejlighed til at lære dansk. Da det er økonomisk uoverkommeligt at oversætte tilstrækkelig litteratur til grønlandsk, har grønlanderne ikke fået den oplysning om økonomiske, sociale og andre forhold, der kunne have sat dem i stand til at interessere sig for at tjene til lidt mere end dagen og vejen. Der er derfor sikkert meget sundt i den tanke, som den nuværende handelsinspektør omgås med, nemlig at sende enkeltmøbler, færdigsyede kjoler etc. op til butikkerne, således at grønlanderne får noget at spare sammen til. Hidindtil er der af større ting (bortset fra både etc.) kun blevet sendt radioer til Grønland. De er til gengæld gået som varmt brød.

For at give enhver sit skal dog tilføjes, at enkelte har så god økonomisk forstand, at de køber deres motorbåde ved hjælp af rentefrit lån fra staten, selvom de har rigeligt med penge til 4 % i sparekassen.

Selvstændighedstrangen var således stærkt voksende i årene op til den 2. verdenskrig. Forbindelsen med U.S.A. og Canada under krigen gav denne udvikling fornyet næring. Grønland var jo henvist til at få alle sine forsyninger herfra, og amerikansk militær oprettede flere store baser på øen. Det kunne derfor ikke undgås, at grønlanderne kom vestens civilisation på godt og ondt nærmere ind på livet end nogensinde før. I dag kan man således ikke sætte sine ben i en grønlandsk koloni, uden at der straks kommer en skare børn skrigende »tiggigummi« af deres lungers fulde kraft.

Alle disse forhold i forening førte til, at der i det grønlandske landsråd efter krigen rejste sig fornyet krav om revision af styrelsesloven af april 1925.

I 1948 nedsattes derfor en grønlandskommission, der talte både danske og grønlandske medlemmer. Kommissionen udførte et meget stort arbejde, der er nedfældet i den flere gange omtalte kommissionsbetænkning af 1950, hvori behandlede alle sider af det grønlandske samfunds liv.

Udviklingen fremover.

Grønlandskommissionens betænkning vedrørende erhvervsforholdene går, som rimeligt er, ud på at udvikle de naturlige erhverv så meget som muligt.

I første række vil dette sige fiskeriet. Det største problem for det

grønlandske torskefiskeri er i dag ikke at fange torskene, men derimod at få dem behandlet i land. Der kræves et stort mandskab til at rense, afnakke og salte den torsk, som skal sælges som saltfisk. Man har forsøgt sig med en filetteringsmaskine og lynfrysning af fisken, som afsættes til U. S. A. En sådan maskine kan imidlertid behandle mere fisk, end en enkelt koloni i dag kan levere til stadighed, så der ligger i øjeblikket et problem i at få produktionsfaktorerne til at harmonere.

Det bliver også nødvendigt at oplære grønlænderne til at fiske fra større søgående kuttere, således at de i påkommende tilfælde kan gå til havs efter fisken, hvis den nuværende rigdom i fjordene skulle aftage. Forøvrigt er torskene kun i fjordene i kortere tid, og ved anvendelse af søgående kuttere kunne der opnås større samlet produktion ved, at sæsonen forlænges. Herved vil der skabes større mulighed for rentabel drift af filetteringsmaskiner og anlæg til oparbejdelse af affaldet. For tiden kastes ca. halvdelen af torsken i havet igen.

Hvad ovenfor er sagt om torskefangsten gælder i endnu højere grad om rejefangsten. Produktionen skal sættes i vejret, for at anlæggene til henkogning og lynfrysning kan rentere sig, og for at der kan dannes en tilstrækkelig effektiv salgsorganisation i Amerika.

Fiskeriet vil, så længe torskeforekomsterne holder sig, være Grønlands hovederhverv, men der er i de sydlige fjorddale også mulighed for fåreavl. Denne var også jævnt voksende indtil for et par vintre siden, da halvdelen af fårene frøs ihjel. For at forhindre dette må man have meget store stalde etc., og dette vil fordyre avlen væsentligt, ligesom der også skal samles store mængder af vinterfoder, og dette er ikke altid let i den korte grønlandske sommer.

Der er også planer om avl af tamrener i stor stil, og da rener lever vildt på Grønland, skulle dette vel have gode chancer for at lykkes, hvis grønlænderne kan lære at passe renerne. Det har iøvrigt også været på tale at forsøge at tæmme moskusokser, men såvidt vides er der endnu ikke kommet noget praktisk resultat ud heraf.

Kryolittens betydning for Grønlands økonomi har kun løseligt været omtalt i det foregående. Dette skyldes, at den udelukkende brydes med europæisk arbejdskraft — grønlænderne anvendes væsentligst som messedrenge etc. — og har derfor ikke haft nogen direkte indflydelse på den jævne grønlænders indtjeningsmuligheder. Derimod har grønlandsregnskabet kun balanceret ved kryolitindtægternes hjælp, således at disse indirekte har virket højnende på den grønlandske levefod

Grønland af i dag er på mange måder et modsætningernes land. Man forsøger at give det Vestens tekniske og økonomiske udvikling uden at have sikret sig, at befolkningen er modent til denne udvikling. Det eneste, der er sikkert i dag, er faktisk, at der gives ingen vej tilbage. Man må derfor håbe, at den klimaændring, der har stor andel i de ændrede økonomiske forhold, vil være ved, saaledes at torskefiskeriet som grundlag for den grønlandske økonomi kan vedblive at bestå. Indtil dette afklares, må der gøres alt for at udvikle det grønlandske samfund på alle områder, så at det kan stå godt rustet for det tilfælde, at naturen skulle vise sig unådig. For til syvende og sidst er det den, der bestemmer alt på Grønland.